

Inleiding: familie en levenskansen

Paul Puschmann, Richard Paping, Koen Matthijs

1. *Agency*, sociale structuren en levenskansen

In de historische demografie wordt een interessant debat gevoerd over de vraag in welke mate mensen in het verleden in staat waren eigen keuzes te maken en hun leven te regisseren. Dat gaat over de *agency* van individuen. Die *agency* wordt bepaald en beperkt door sociale structuren. Die sturen en beperken de keuzes van actoren en (re)produceren zo ongelijkheden (Giddens 1971). Die ‘gedwongen’ keuzes manifesteren zich in de levensloop van individuen, groepen en organisaties. Een gebrek aan kansen is vaak een gevolg van een tekort aan financieel, sociaal en cultureel kapitaal, maar heeft ook te maken met de *habitus*, die het denken en handelen van individuen stuurt en vormt. Bewust of onbewust genereert de *habitus* distinctie- en uitsluitingsmechanismen, en die veroorzaken of versterken ongelijke kansen (Bourdieu 1984). Via hun *habitus* voorzien statusgroepen hun leden van rechten, privileges en resources, en maken die tegelijk voor anderen niet of moeilijk bereikbaar (Müller 2008; Van de Laar & Philips 2006).

In westerse landen wordt het verschil in levenskansen via publieke sturing verkleind. De overheid, sociale belangengroepen en het maatschappelijke middenveld spelen daarin een rol. Het gaat onder meer om de herverdeling van middelen via belastingen, uitkeringen, subsidies, tegemoetkomingen en studiebeurzen, vaak ondersteund door een herverdelend diversiteits- en gelijkekansenbeleid. Het doel is de achterstand en de achterstelling (inzake onderwijs, arbeidsparticipatie, woonkenmerken) van kwetsbare groepen (vrouwen, migranten, armen, laagopgeleiden, religieuze minderheden, mensen met een beperking,) weg te werken, opdat ze volwaardig in de samenleving kunnen participeren.

Ook in het verleden werden individuen en groepen met ongelijke kansen geconfronteerd. Er zijn redenen om aan te nemen dat de verschillen in levenskansen groter waren vóór de opkomst van de verzorgingsstaat en het gelijkekansenbeleid. Het verwondert dus niet dat de negentiende-eeuwse grondleggers van de sociologie daarin geïnteresseerd waren. Max Weber muntte het concept *Lebenschancen* om de sociale mogelijkheden en moeilijkheden van individuen te benoemen. Dat is trouwens breed: het gaat niet alleen om de bevrediging van materiële basisbehoeften (voedsel,

inkomen, onderdak), maar ook om immateriële behoeften (veiligheid, liefde, vriendschap, geborgenheid, respect, zelfvertrouwen en status).

In Webers optiek zijn levenskansen sterk gerelateerd aan de sociale positie. Individuen van dezelfde sociale klasse hebben vergelijkbare levenskansen omdat hun vergelijkbare vermogen (sociaal, cultureel, economisch) dat toelaat (Weber 2010). Daarmee bouwde Weber verder op het werk van Karl Marx, maar hij had ook oog voor andere sociaal-distinctieve kenmerken, zoals sekse, ras, etniciteit en religieuze gezindheid. Leden van subgroepen hebben een eigen levenswijze (*Lebensführung*) en bijbehorende levensstijl (*Lebensstil*), die hen van anderen onderscheidt. Zo'n levensstijl is symbolisch belangrijk voor de betrokkenen én de niet-betrokkenen, maar leidt ook tot sociale in- en exclusie (Bottero 2005).

2. Familie en levenskansen vroeger en nu

Weber wijst ook op de rol van sociale instituties. Een ervan – de familie – vormt de achtergrond waartegen de levenskansen van historische actoren in dit boek worden onderzocht. De familie speelt een sleutelrol inzake socialisatie, sociale controle en cultuuroverdracht. In westerse landen gebeurt de opvoeding van kinderen vooral door de ouders; zij geven allerlei vormen van kapitaal door aan hun kinderen: cultureel (normen en waarden, vaardigheden), economisch (geld uit arbeid, erfenissen) en sociaal (het familiale netwerk). Over het algemeen hebben kinderen uit gezinnen met minder kapitaal een zwakkere maatschappelijke uitgangspositie dan kinderen uit gezinnen met veel kapitaal.

Recent onderzoek bij volwassen Amerikanen leert dat de familiale achtergrond een grotere invloed heeft op de economische levenskansen (gemeten via inkomen en armoederisico) dan het genoten onderwijs en het woongebied, hoewel die kenmerken in de praktijk nauw samenhangen (Burgess, Gardiner & Propper 2001). Ook blijkt dat jonge kinderen uit arme gezinnen lager scoren op IQ-tests, slechtere schoolresultaten hebben, vaker afwezig zijn en meer gedragsproblemen vertonen. Dat mechanisme zet zich later door. Op middelbareschoolleeftijd hebben kinderen uit arme gezinnen een groter risico om de school zonder diploma te verlaten, om in de criminaliteit terecht te komen en om ongewenst zwanger te raken. Als volwassenen, ten slotte, hebben zij een lager opleidingsniveau, zijn ze vaker werkloos, hebben ze een lager inkomen, zijn ze vaker arm, doen ze vaker een beroep op sociale bijstand en hebben ze een hoger sterfterisico (Mayer 1997).

Hoewel het voor de hand ligt dat verschillen in levenskansen veel te maken hebben met verschillen in economisch kapitaal, is cultureel kapitaal ook belangrijk. Een voorbeeld: arme ouders die hun inkomen zien stijgen, besteden dat vaak aan consumptiegoederen (televisie, auto), wat de cognitieve en psychologische ontwikkeling van kinderen nauwelijks ten goede komt. Ze investeren weinig in initiatieven (boeken, schooluitstapjes,

extra lessen) die daar wél een gunstig effect op hebben (Mayer 1997). De smaak en de opvoedingsstijl van de ouders hebben dus een groot effect op de levenskansen. De antropoloog Oscar Lewis (1959) spreekt in dat verband over een *culture of poverty*, waardoor armoede van de ene op de andere generatie wordt doorgegeven.

Ook demografische kenmerken hebben een effect op levenskansen. Kinderen van gescheiden ouders hebben vandaag bijvoorbeeld een hoger risico op delinquent gedrag en alcoholmisbruik dan kinderen uit intacte gezinnen. En als er meer conflicten zijn tussen de ouders, of als de verstandhouding tussen ouders en kinderen niet goed is, heeft dat een negatief effect op het welzijn van de kinderen. Kinderen van gescheiden ouders presteren slechter op school en hebben het later moeilijker dan kinderen uit intacte gezinnen (Havermans, Botterman & Matthijs 2014). Zij scoren minder goed qua psychologisch welzijn, zijn vaker depressief en hebben een grotere kans om zelf te scheiden (Cherlin, Chase-Lansdale & McRae 1997).

Broers en zussen beïnvloeden eveneens de levenskansen. Voortbouwend op Beckers (1991) *quantity/quality trade off* en Blakes (1989) *resource dilution model*, is er veel onderzoek gedaan naar de invloed van het aantal *siblings* op onderwijsprestaties, carrièrekansen en sociale mobiliteit. De achterliggende gedachte is dat hoe meer kinderen er in een gezin zijn, hoe minder ouderlijke middelen er per kind overblijven. Onderzoek toont aan dat kinderen uit grote gezinnen proportioneel minder vaak in academisch vormende studietrajecten terechtkomen, en hun carrièrekansen zijn slechter (bv. Blake 1989; Steelman et al. 2002). Maar onderzoek leert ook dat het *resource dilution model* grenzen heeft. Grote gezinnen slagen er vaak op een creatieve manier in toch veel kapitaal over te dragen naar de volgende generatie (Buchmann & Hannum 2001; Black, Devereux & Salvanes 2005; Bras, Kok & Mandemakers 2010).

Ook de lengte van de geboorte-intervallen en de geslachtssamenstelling van de *siblings* hebben een effect op latere levenskansen (Steelman et al. 2002). Dat kan negatief, maar ook positief zijn. Zo bleek dat in het negentiende-eeuwse Nederland meisjes met oudere zussen vaker geletterd waren dan meisjes zonder oudere zussen (Vandezande & Matthijs 2009). Oudere meisjes leerden hun jongere zussen lezen en schrijven. Die solidariteit blijkt ook uit het feit dat weduwen met meer dan twee oudere broers in het negentiende- en vroegtwintigste-eeuwse Antwerpen na hun vijftigste levensjaar lagere sterftekansen hadden dan weduwen zonder oudere broers. Een vergelijkbaar effect werd gevonden voor weduwnaars met meer dan twee oudere zussen. Broers en zussen kunnen elkaars levenskansen vergroten door bepaalde zorgtaken op/over te nemen (Donrovich, Puschmann & Matthijs 2014).

3. De familie: drie eeuwen van continuïteit en verandering

Dit boek presenteert nieuw onderzoek naar de invloed van de familie op individuele levenskansen in Europese samenlevingen. De bijdragen strekken van de achttiende

eeuw tot heden. De achttiende eeuw behoort tot het zogenaamde ancien régime, en wordt, zeer ten onrechte, vaak gezien als een periode van onveranderlijkheid, immobiliteit en eenvormigheid. Het tempo en de dynamiek van maatschappelijke veranderingen namen op het einde van de achttiende eeuw verder toe onder invloed van de Franse Revolutie en de industriële revolutie. De gevolgen van deze, in Hobsbawms (2005) terminologie, ‘dubbele revolutie’ worden vaak samengebracht onder het containerbegrip ‘modernisering’, dat betrekking heeft op een veelvoud van elkaar versterkende processen: democratisering, natievorming, secularisering, individualisering, bureaucratisering, mechanisering, specialisering, schaalvergroting, urbanisering, enzovoort.

Als gevolg van de Franse Revolutie veranderden absolute monarchieën in de loop van de negentiende eeuw in republieken, terwijl elders de macht van monarchen middels grondwetswijzigingen sterk werd ingeperkt. Vroeg of laat leidde dat tot de vorming van parlementaire democratieën. De eeuwenoude machtsbasis van de adel en de clerus werd doorbroken en stap voor stap werd een groter deel van de bevolking betrokken bij de politieke besluitvorming. Dat resulteerde onder meer in de invoering van het algemeen kiesrecht. Het proces van democratisering was niet lineair, maar verliep met horten en stoten.

Op economisch vlak zorgde de industrialisering voor een forse groei. De concentratie van kapitaal en arbeid op één fysieke plek (het fabrieksgebouw), nieuwe uitvindingen en innoverende vormen van energie en transport gaven een boost aan de productie en legden de basis voor een wereldwijd kapitalistisch systeem, waarin de kolonies een belangrijke rol speelden als leveranciers van grondstoffen. In de westerse wereld steeg de productie per hoofd van de bevolking, wat op termijn leidde tot een stijging van de levensstandaard van alle sociale groepen. De levensstandaard verbeterde ook door de komst van de sociale zekerheid, die burgers verzekerde tegen onder meer werkloosheid, ziekte, invaliditeit en ouderdom. De uitbouw van dat vangnet nam economische onzekerheid weg.

Mede als antwoord op de eisen van de zich specialiserende en mechaniserende maatschappij, werden veel inspanningen gedaan om het gemiddelde opleidingsniveau te verhogen. De economische ontwikkeling en de uitbouw van de industriële samenleving leidden ook tot meer geografische mobiliteit, zowel binnenlandse als buitenlandse. In West-Europese landen nam de trek van het platteland naar de stad toe. Dat had te maken met *push*- én *pull*-factoren: enerzijds crisissen in de landbouw en erosie van de proto-industrie op het platteland, anderzijds een sterk stijgende vraag naar arbeidskrachten door de industrie en de dienstensector in de stedelijke omgeving.

Al die processen beïnvloedden het reilen en zeilen van gezinnen en families. Op een aantal vlakken verzwakte het effect van het ouderlijke milieu op de individuele levenskansen. De uitbouw van de verzorgingsstaat maakte dat zorgtaken die voorheen bij de familie (en/of de kerk) lagen, door de overheid werden overgenomen. Al die as-

pecten maakten een einde aan de *family economy* (Janssens 1993). Die ontwikkelingen versterkten de overgang van een 'instrumenteel' naar een 'romantisch' huwelijk. In het eerste type spelen materiële overwegingen en ouderlijke sociale controle een grote rol in het proces van partnerkeuze. Het tweede type is gebaseerd op 'vrije' partnerkeuze (Coontz 2006; Van de Putte 2005). Dat vertaalde zich in meer leeftijdshomogamie in de loop van de negentiende eeuw (Van de Putte et al. 2009).

Industrialisering effende ook de weg naar het mannelijke kostwinnerschap. Door de stijging van de reële lonen konden gezinnen voortaan van één inkomen leven. Vrouwen gingen zich meer toeleggen op reproductieve taken en huiselijkheid werd het nieuwe ideaal. Dat kan niet los worden gezien van de daling van de gemiddelde leeftijd bij het eerste huwelijk en van het aandeel permanent ongehuwden vanaf het midden van de negentiende eeuw (Engelen 2009, Matthijs 2001). Er was toen sprake van een echte *marriage boom*. Tegelijkertijd ontstond er een *mum culture* in de vorm van een sterke betrokkenheid van de moeder bij haar kinderen, met name de dochters (Matthijs 2011).

Er waren nog andere demografische processen die een effect hadden op gezinsstructuren en -processen. De daling van de sterfte en de stijging van de levensverwachting leidden ertoe dat mensen langer gezond bleven en langer leefden. Dat leidde tot meer driegeratiegezinnen en het verlengde de duur van intergenerationele contacten. Parallel daarmee controleerden koppels hun vruchtbaarheid meer en meer, eerst vooral door *spacing*, het bewust verlengen van geboorte-intervallen, later ook door *stopping*, voortijdig stoppen met kinderen krijgen. In de meeste West-Europese landen was de eerste demografische transitie (daling van sterfte en vruchtbaarheid) voltooid rond het midden van de twintigste eeuw.

Met de start van de tweede demografische transitie in de jaren zestig van de twintigste eeuw zette een nieuwe fase in (Lesthaeghe 2011). De band tussen liefde, huwelijk, seksualiteit en vruchtbaarheid verzwakte (Zwaan 1993). Door de komst van de pil konden vrouwen hun vruchtbaarheid efficiënter controleren. Koppels woonden voortaan meer ongehuwd samen en de gemiddelde leeftijd bij het eerste huwelijk steeg opnieuw. Aanvankelijk kozen veel koppels ervoor om eerst tijdelijk ongehuwd samen te wonen en pas later te trouwen. Later gingen meer koppels permanent samenwonen. Dat voedde de forse toename van het aandeel buitenechtelijke kinderen. Typerend voor de tweede demografische transitie was (en is) de sterke toename van het aantal echtscheidingen. Dat wordt in verband gebracht met de toename van het opleidingsniveau en het buitenshuis werken van vrouwen.

Recent onderzoek toont aan dat de invloed van negentiende-eeuwse economische ontwikkelingen op gezin en huishouden kleiner was dan aanvankelijk door sociologen en historici werd beweerd. 'Ondanks' de industrialisering, de verstedelijking en de proletarisering bleven familieleden nauwe contacten onderhouden, ook al valt een bepaalde vorm van individualisering, zeker in een latere fase, niet te ontkennen. Ook op het vlak van gezinsstructuur was de invloed eerder beperkt (Puschmann &

Solli 2014). Inzake verwerving van sociale status was er een langetermijnverschuiving van *ascription* naar *achievement*, met onderwijs als sociale lift. Die transitie naar een rangensamenleving verminderde de macht van adellijke families en leidde tot andere mechanismen van sociale stratificatie en daarmee samenhangende sociale mobiliteit, maar er waren minder schokeffecten dan aanvankelijk vermoed (Kaelble 1978; Janssens 2004).

De invloed van de familie was in het verleden vaak dwingender dan vandaag. Zo werd de oudste zoon vaak geacht het familiebedrijf over te nemen, of moest de jongste dochter zorgtaken voor de ouders opnemen zodra die hulpbehoevend werden. Door tussenkomst van de overheid, het uitbouwen van voorzieningen en andere vormen van publieke dienstverlening kunnen gezinnen zorgtaken nu gemakkelijker *out-sourcen*. Dat leidde tot meer keuzevrijheid, zeker voor vrouwen. Zij zijn vaak ook hoogopgeleid (vaak hoger dan mannen) en actief op de arbeidsmarkt. Dat veroorzaakt verschuivingen in de processen van partnerkeuze en gezinsvorming.

4. De bijdragen in dit boek

De bijdragen in dit boek handelen over levenskansen in brede zin. De centrale vraag is: hoe vertaalde de gezins- en familiale context zich in het verleden in onderwijs, migratie, vruchtbaarheid, gezondheid, sterfte en carrièrekansen? De casestudies zijn niet beperkt tot Nederland (boerenkinderen, studenten, Groningse katholieken, Drentse joden), maar gaan ook over levenskansen en -keuzes van plattelanders in Zweden en Oost-Europa.

Kees Mandemakers, Jan Kok en Bastian Mönkediek onderzoeken het verlaten van het ouderlijk huis onder boerenkinderen in Nederland in de periode 1850-1940. In die tijd namen de kansen in de landbouw af als gevolg van de bevolkingsgroei en een achterblijvende stijging van de agrarische werkgelegenheid. Daardoor moesten meer boerenkinderen een bestaan opbouwen buiten de landbouw. De auteurs analyseren op basis van de *Historische Steekproef Nederland* (HSN) wie van de boerenkinderen het ouderlijk huis verliet en waar ze naartoe migreerden. Zij focussen op de invloed van het aantal broers en zussen, de geboortelang, de religie, het landbouwsysteem en de deelbaarheid van de grond in de gemeente van afkomst. Ze maken gebruik van een *competing risk*-analyse en onderscheiden drie migratietrajecten: lokale migratie, niet-lokale migratie naar een andere plattelandsgemeente en migratie naar de stad.

Wouter Marchand onderzoekt de kansen op het volgen van hoger onderwijs in Nederland in relatie tot de ouderlijke achtergrond in de negentiende en twintigste eeuw. Van oudsher konden alleen kinderen van de middenklasse en van de elite verder studeren; kinderen uit de lagere klassen hadden daarvoor onvoldoende middelen. De vraag is of het rijksbeurzenstelsel, dat in Nederland in 1815 werd ingevoerd, daar verandering in bracht. De auteur gebruikt onder meer de beroepstitels van vaders uit

een database van 1.074 rijksbursalen van de universiteiten van Groningen, Leiden, Nijmegen en Utrecht. Verder steunt hij op data van het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) en een studentenbestand van de Rijksuniversiteit Groningen, dat door Pieter Caljé werd aangelegd.

Richard Paping en Mariska Meints bekijken de kansen om te klimmen of te dalen op de sociale ladder in relatie tot de samenstelling en de omvang van het ouderlijk gezin. Ze trachten een verband te leggen met de omvang van het erfdeel. Het onderzoek richt zich op het marktgerichte Groningse platteland in de tweede helft van de achttiende en de eerste helft van de negentiende eeuw. Ze hebben ook aandacht voor het moment van vrijkomen van de erfenis, de geboorterangorde, het geslacht en het aantal broers en zussen. Daarbij maken ze gebruik van een gezinsreconstructie van rooms-katholieken, geboren in de Groningse Ommelanden in de periode 1721-1810.

Paul Rotering onderzoekt de intergenerationele transmissie van reproductief gedrag in twee Zweedse plattelandsgebieden – Sundsvall en Skellefteå – in de tweede helft van de negentiende eeuw. Hij gaat na in hoeverre de leeftijd waarop Zweden in de steekproef hun eerste kind kregen, samenhang met de omvang van het ouderlijk gezin en de leeftijd waarop hun ouders de transitie naar het ouderschap maakten. De vraag is of de verschillen in de mate waarin reproductief gedrag van ouders op kinderen werd overgedragen, verklaard kan worden door sociaaleconomische factoren, door socialisatie of door genetische factoren. Rotering maakt gebruik van data uit de *Demographic Data Base* van de universiteit van Umeå.

Vincent Tassenaar en Erwin Karel bekijken de mate waarin de levensstandaard van negentiende-eeuwse Drentse joodse mannen samenhang met de omvang van het ouderlijk gezin, en in hoeverre ze daarin afwijken van de mannelijke inwoners van de gemeente Oosterhesselen. Zij gebruiken de lichaamslengte en de levensverwachting van lotelingen als een maatstaf voor de levensstandaard. De gegevens zijn onder meer afkomstig uit een database van Drentse lotelingen. Om religieuze en beroepsmatige redenen week het voedselpakket van joden aanzienlijk af van dat van de Oosterhesselse lotelingen. De vraag is of die verschillen een effect hadden op de relatie tussen de omvang van het ouderlijk gezin en de levensstandaard van beide bevolkingsgroepen, en of ze zich vertaalden in een verschillende lichaamslengte en levensverwachting.

Mikolaj Szoltysek, ten slotte, onderzoekt in welke mate kinderen ervoor kozen om op latere leeftijd met hun ouders een huishouden te vormen. Het onderzoek richt zich op drie gebieden in het achttiende-eeuwse Pools-Litouwse Gemenebest. De data zijn afkomstig van de *Central European Family Forms Database (CEURFAMFORM)*, die door Szoltysek zelf werd aangelegd. Hij bestudeert regionale verschillen inzake de vorming van driegeneratiehuishoudens en vergelijkt daarvoor data uit tellingen met uitkomsten van microsimulaties, die paren van verwanten genereren op basis van demografische parameters. Op die manier kan hij de invloed van demografische levenskansen – met name van hoge sterfte – op intergenerationele samenwoning onderzoeken.

Bibliografie

- Becker, G. (1991). *A treatise on the family. Enlarged edition*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Black, S., Devereux, P., & Salvanes, K. (2005). The more the merrier? The effect of family size and birth order on children's education. *The Quarterly Journal of Economics*, 120(2), 669-700.
- Blake, J. (1989). *Family size and achievement*. Berkeley: University of California Press.
- Bottero, W. (2005). *Stratification, social division and inequality*. Abingdon/New York: Routledge.
- Bourdieu, P. (1984). *Distinction. A social critique of the judgement of taste*. New York/London: Routledge.
- Bras, H., Kok, J., & Mandemakers, K. (2010). Sibship size and status attainment across contexts: Evidence from the Netherlands, 1840-1925. *Demographic Research*, 23(4), 73-104.
- Buchmann, C., & Hannum, E. (2001). Education and stratification in developing countries: A review of theories and research. *American Sociological Review*, 60(5), 746-761.
- Burgess, S., Gardiner, K., & Propper, C. (2001). Growing up: School, family and area influences on adolescent's later life chances. Centre for Analysis of Social Exclusion, *Paper*, 49.
- Cherlin, A., Chase-Lansdale, L., & McRae, C. (1997). Effects of divorce on mental health through the life course. *American Sociological Review*, 63(2), 239-249.
- Coontz, S. (2006). *Marriage, a history: How love conquered marriage*. New York: Penguin Books.
- Donrovich, R., Puschmann, P., & Matthijs, K. (2014). Rivalry, solidarity, and longevity among siblings: A life course approach to the impact of sibship composition and birth order on later life mortality risk, Antwerp (1846-1920). *Demographic Research*, 31, 1167-1198.
- Engelen, T. (2009). *Van 2 naar 16 miljoen mensen: demografie van Nederland, 1800-nu*. Amsterdam: Boom.
- Giddens, A. (1971). *Capitalism and modern social theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Havermans, N., Botterman, S., & Matthijs, K. (2014). Children at risk. Effects of socioeconomic background and family dissolution on children's school engagement. The mediating role of family connections. *Perspectives on Youth*, 2, 103-118.
- Hobsbawm, E. (2005). *The age of revolution: 1789-1848*. London: Folio Society.
- Janssens, A. (1993). *Family and social change. The household as a process in an industrializing community*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Janssens, A. (2004). 'Voor een dubbeltje geboren...' Sociale mobiliteit en sociale fluïditeit tijdens het proces van industrialisatie. *Noord-Brabants Historisch Jaarboek*, 21, 141-163.
- Kaelble, H. (1978). *Historische Mobilitätsforschung*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lesthaeghe, R. (2011). The unfolding story of the second demographic transition. *Population and Development Review*, 36(2), 211-251.
- Lewis, O. (1959). *Five families. Mexican case studies in the culture of poverty*. New York: Basic Books.
- Matthijs, K. (2001). *De mateloze negentiende eeuw: bevolking, huwelijk, gezin en sociale verandering*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Matthijs, K. (2011). Eigen haard is soms te veel waard. *Knack Magazine* (Extra dec. 2011), 26-28.
- Mayer, S. (1997). *What money can't buy. Family income and children's life chances*. Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- Müller, H. (2008). Lebenschancen und Lebensstile. Die kulturelle Dimensionen sozialer Schichtung. In S. Sigmund, G. Albert, A. Bienfait, & M. Stachura (Red.), *Soziale Konstellation und historische Perspektive. Festschrift für Rainer Lepsius*, 177-206.

- Puschmann, P., & Solli, A. (2014). Household and family during urbanization and industrialization: Efforts to shed new light on an old debate. *The History of the Family*, 19(1), 1-12.
- Steelman, L., Powel, B., Werum, R., & Carter, S. (2002). Reconsidering the effects of sibling configurations: Recent advances and challenges. *Annual Review of Sociology*, 28, 243-269.
- Van de Laar, E., & Philips, J. (2006). Over het omvormen van de sociale werkelijkheid. Over het veranderingspotentieel van maatschappijkritische visies. In L. Delsen, T. van de Hoogen, E. van de Laar, & J. Peil (Red.), *Solidariteit in de polder? Armoede en sociale uitsluiting in Nederland gezien vanuit de economie en de theologie* (pp. 155-179). Assen: Van Gorcum.
- Van de Putte, B. (2005). *Partnerkeuze in de 19de eeuw. Klasse, geografische afkomst, romantiek en de vorming van sociale groepen op de huwelijksmarkt*. Leuven: Universitaire Pers Leuven.
- Van de Putte, B., van Poppel, F., Vanassche, S., Sanchez, M., Jidkova, S., Eeckhaut, M., Oris, M., & Matthijs, K. (2009). The rise of age homogamy in 19th century western Europe. *Journal of Marriage and Family*, 71(5), 1234-1253.
- Vandezande, M., & Matthijs, K. (2009). Sibling en schooling. Het effect van geslacht en van gezinssamenstelling op geletterdheid in Nederland in de tweede helft van de negentiende eeuw. *Tijdschrift voor Sociale en Economische Geschiedenis*, 6(4), 70-86.
- Weber, M. (2010). *Wirtschaft und Gesellschaft. Grundriss der verstehenden Soziologie*. Frankfurt am Main: Der Wunderkammer Verlag.
- Zwaan, T. (1993). Families, huwelijken en gezinnen: een introductie. In T. Zwaan (Red.), *Familie, huwelijk en gezin in West-Europa* (pp. 11-37). Heerlen: Open Universiteit.